

FORENZI KO-RA UNOVODSTVENO VEŠTA ENJE POSLOVNIH KNJIGA

Ankica Ivanovi , MSc

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Srbija
ankicai@uninp.edu.rs

Apstrakt

Poslovne knjige, odnosno finansijski izveštaji, kao krajnji produkt ra unovodstva poslovnih subjekata, imaju za cilj da njihovim korisnicima pruže pouzdan informacioni izvor o ekonomskim resursima, finansijskom položaju, rezultatu (uspehu) poslovanja, tokovima i stanju nov anih sredstava tih subjekata. U praksi vrlo esto dolazi do manipulisanja ra unovodstvenim informacijama i kršenja zakonskih propisa i profesionalne regulative u svrhu postizanja razli itih ciljeva, kao što je prikazivanje lošijeg finansijskog rezultata zbog porske evazije ili prikazivanje boljeg rezultata od ostvarenog radi ostvarenja bonusa ili vrednovanja imovine po vrednosti ve oj od realne što može dovesti do neosnovanog odobrenja kredita privrednom društvu. Negativne posledice finansijskih prevara i malverzacija koje snose investitori i ostali korisnici finansijskih izveštaja, nametnule su potrebu za razvojem nove grane ra unovodstva, tj. finansijskog ra unovodstva iji je glavni zadatak otkrivanje i spre avanje prevara u finansijskim izveštajima. S tim u vezi, u radu je definisa pojam forenzi kog ra unovodstva, predstavljeni su ciljevi i zadaci forenzi kog ra unovodstva, kao i uloga i aktivnosti forenzi kog ra unovo e u pogledu istraživanja sumnjivih transakcija i otkrivanju prevara u finansijskim izveštajima.

Ključne reči: forenzika, forenzi ko ra unovodstvo, vešta enje, poslovne knjige.

FORENSIC-ACCOUNTING EXPERTIZE OF BUSINESS BOOKS

Abstract

Business books or financial statements, as the final product of accounting subjects, aim to provide their customers a reliable source of information about economic resources, financial position, results (success) business flows and the balance of cash these entities. In practice, very often there is a manipulation of accounting information and violations of the law and professional regulations in order to achieve various objectives, such as showing poor financial results due to tax evasion or showing better results than achieved in order to achieve bonuses or valuation of assets for price higher than the real which may lead to unfounded loan approval for business company. The negative consequences of financial fraud and embezzlement brook by investors and other users of financial statements, have imposed the need to develop a new branch of accounting, ie. financial accounting, whose main task is to detect and prevent fraud in the financial statements. In this regard, the paper defines the term forensic accounting, presented the objectives and tasks of forensic accounting, as well as the role and activities of forensic accountants concerning the investigation of suspicious transactions and the discovery of fraud in the financial statements.

Keywords: forensics, forensic accounting, expert, business books.

JEL codes: M42

UVOD

U modernoj tržišnoj ekonomiji, odnosno u uslovima decentralizovanih privreda, uloga računovodstva, kao lica ovlašćenih za prikupljanje, klasifikaciju, evidentiranje i obradu podataka u poslovnim knjigama, je krajnji cilj stvaranje problemski orijentisanih informacija, koje kasnije pripremaju i prezentuju u formi finansijskih izveštaja, predstavlja ključnu vezu između obezbeđivača kapitala, tj. investitora i privrednih subjekata koja taj kapital koriste.

Brojni korisnici finansijskih izveštaja, kako interni (zaposleni i vlasnici kapitala), tako i eksterni (investitori, kreditori, poslovni partneri, vlada i njeni organi, tj. poreski organi, zakonodavni organi i lokalna vlast, kao i najšira javnost) oekuju „fer“ i „istinito i objektivno“ prikazivanje rezultata poslovanja, imovine, obaveza i kapitala poslovnih subjekata koji te izveštaje prezentiraju, odnosno prikazivanje u skladu sa propisanim okvirom za finansijsko izveštavanje i opšteprihvaćenim principima i standardima. Drugim rečima, osnovano se smatra da je kvalitet finansijskog izveštavanja u jednoj zemlji direktno proporcionalan sa opštim ekonomskim blagostanjem jedne zemlje. Naime, finansijski izveštaji sadrže informacije koje su korisne gledano sa tačke gledišta investitora i kreditora, jer sadrže podatke o perspektivama za ostvarenje prinosa na njihove plasmane i predstavljaju realnu osnovu za donošenje optimalnih investicionih, kreditnih i drugih poslovnih odluka, jer se ostvaruje optimalna alokacija ekonomskih resursa a time i rast društvenog blagostanja. [5, str. 6] Kvalitet raspoloživih informacija za odlučivanje, odnosno njihova korisnost i relevantnost, direktno utiče na efikasnost tržišta kapitala, a efikasna tržišta kapitala za posledicu imaju dovoljno izvora kapitala koji poslovnim subjektima omoguće avaju da definišu i sprovedu optimalnu politiku finansiranja svojih sadašnjih i budućih poslovnih transakcija. Dalje, kao posledica dovoljnosti izvora kapitala za finansiranje biznisa, javlja se tzv. zdrava ekonomija. I, na kraju, ako postoji kvalitetno finansijsko izveštavanje koje karakterišu korisne informacije, kvalitetne poslovne odluke, efikasnost tržišta kapitala, dovoljnost izvora finansiranja i zdrava ekonomija, stvaraju se realne pretpostavke za povećanje nivoa društvenog blagostanja kao ciljne funkcije svakog društva. [5, str. 6]

Nasuprot tome, u praksi se često dešava da se svesno ili nesvesno manipuliše računovodstvenim podacima, odnosno da se fiktivno, lažno i nepravilno obrađuju podaci u poslovnim knjigama i na taj način dobiju informacije koje se prikazuju u finansijskim izveštajima dostupnim javnosti, a koje netačno prikazuju stanje sredstava, izvore sredstava i rezultat poslovanja poslovnih subjekata, a što predstavlja kozmetičko (kreativno) računovodstvo. U novijoj ekonomskoj istoriji, kao posledica takvog krivotvorenog finansijskog izveštavanja, odnosno kozmetičkog (kreativnog) računovodstva, javili su se brojni korporativni skandali i pronevere koji su doveli do razvoja nove grane računovodstva tj. forenzičkog računovodstva, čiji je primarni zadatak otkrivanje i istraživanje pronevera, odnosno kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima.

U nastavku rada ćemo, najpre, ukazati na jasnu razliku između grešaka i nezakonitih radnji ili pronevera, odnosno kriminalnih radnji, zatim nastojati da definišemo

pojam forenzi kog ra unovodstva i uloge forenzi kih ra unovo a, kao istražitelja pronevera.

GREŠKE I NEZAKONITE RADNJE U POSLOVNIM KNJIGAMA, ODNOSNO FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA

Veoma je bitno navesti da je neophodno praviti jasnu razliku između grešaka i nezakonitih radnji ili pronevera (kriminalnih radnji) kako se esto nazivaju. Pod terminom *greške* (eng. *Error*) podrazumevaju se nenamerne radnje, odnosno postupci sastavlja a finansijskih izveštaja koje rezultiraju u neta nom iskazivanju nekih pozicija u bilansu. Pod terminom *nezakonite radnje (kriminalne radnje) ili pronevere* (eng. *Fraud*) podrazumevaju se one radnje i postupci sastavlja a finansijskih izveštaja koje su namerne i unapred planirane. Nezakonite, odnosno kriminalne radnje se pojavljuju u dva posebna oblika i to kao *krivotvoreno finansijsko izveštavanje* (eng. *Fraudulent financial reporting*) i *nezakonito prisvajanje imovine* (eng. *Missappropriation of assets*). I jedan i drugi oblik nezakonitih radnji u suštini odražavaju falsifikovanje, odnosno friziranje bilansa.

Krivotvoreno (lažno) finansijsko izveštavanje kao prva grupa pronevera, tj. nezakonitih radnji, esto se nazivaju i *menadžerske pronevere* (eng. *Management fraud*), jer se kao izvršilac istih obi no javlja menadžment poslovnog subjekta koji za cilj ima svesno dovo enje u zabludu brojnih korisnika finansijskih izveštaja. Ovaj tip nezakonitih radnji se koristi da bilanse prikaže mnogo boljim nego što jesu, a kao krajnji rezultat javljaju se finansijski izveštaji koji sadrže materijalno neta ne iznose. Kod nas je za ovaj tip pronevera odoma en termin “friziranje bilansa”. U ovu grupu pronevera spadaju:

- Manipulacija, falsifikovanje ili izmena ra unovodstvenih evidencija ili prate e dokumentacije na osnovu koje su sastavljeni ra unovodstveni iskazi;
- Pogrešno iskazivanje ili namerno izostavljanje iz finansijskih izveštaja važnih doga aja, transakcija ili informacija;
- Namerna pogrešna primena ra unovodstvenih principa koji se odnose na obim, klasifikaciju, na in prezentacije ili objašnjenje pojedinih bilansnih pozicija.

Nezakonito prisvajanje imovine kao druga grupa pronevera, vrlo esto se ozna va terminom *pronevere zaposlenih* (eng. *Employee fraud*) zato što je u njima uklju eno više lica iz redova nižeg menadžmenta i ostalih zaposlenih, a odnosi se na kra u i prisvajanje gotovine, zaliha ili hartija od vrednosti. Nezakonito prisvajanje imovine obi no prati falsifikovanje i krivotvorenje evidencije i dokumenata.

Za razliku od grešaka, nezakonite (kriminalne) radnje, odnosno pronevere predstavljaju ozbiljniju pojavu zbog toga što one u sebe uklju uju sklonost ka namernoj pogrešnoj proceni pozicija bilansa, izostavljanje nekih bitnih iznosa ili obelodanjivanja iz finansijskih izveštaja. Postoje slu ajevi kada nije lako utvrditi razliku između grešaka i pronevera. Na primer, izlazne fakture koje sadrže nenamerne greške zaposlenih su greške, ali izlazne fakture fiktivnim kupcima su pronevere. Dalje, zna ajno potcenjivanje ispravke vrednosti sumnjivih potraživanja

može rezultirati iz nenamerne pogrešne interpretacije mogu nosti kupaca da izmire svoje obaveze, i tada je u pitanju greška, ali može biti i rezultat namernog i unapred smišljenog pokušaja da se uveća neto dobit, kada je reč o nezakonitoj radnji.

POJAM FORENZIKE

Forenzika u najširem smislu podrazumeva primenu znanja i tehnologija iz različitih forenzičkih nauka u rešavanju pravnih pitanja. Pod forenzičkim naukama se podrazumeva skup naučnih principa i tehničkih metoda koje se primenjuju kod istraživanja krivičnih dela radi dokazivanja postojanja krivičnih dela i pomoćno prvenstveno pravosuđu da utvrdi uinocivne krivične dela. Dakle, forenzika podrazumeva primenu naučnih metoda kod otkrivanja i tumačenja (veštačenja) materijalnih tragova, zbog čega se i stručnjaci koji obavljaju ove poslove nazivaju forenzicari. [2, str. 170] Forenzika u svom praktičnom realizovanju koristi svoje iskustvene metode, kao i metode drugih nauka koje u praksi prilagođava svojim potrebama, pri čemu one, prilagođene i usavršene, nužno dobijaju praktični instruktivan značaj.

Forenzika u praktičnoj primeni usvaja i koristi zakonitosti i pravila drugih nauka, prilagođava ih i primenjuje, s ciljem postizanja sopstvenih rezultata. Iako nema dugu sopstvenu tradiciju, primenjuje iskustva svojih srodnih nauka, prenosi ih i usavršava u praktičnom radu pri sprečavanju i suzbijanju izvršenja krivičnih dela.

POJAM FORENZIKOG RAČUNOVODSTVA

Brojni teoretičari u literaturi su nastojali da definišu pojam forenzikog računovodstva, a jasnije određene pojma dali su Jack G. Bologna i Robert J. Lindquist koji da je forenzikog računovodstvo “opšti izraz upotrebljen da opiše bilo koju finansijsku istragu koja može rezultovati sudskim postupkom”. [1, str. 47] Takođe, navedeni autori naglašavaju da se ova disciplina suštinski bavi “odnosima i primenom finansijskih činjenica u rešavanju sudskih postupaka i sporova”. [1, str. 42] Američki institut ovlašćenih javnih računovođa (AICPA-*eng.* American Institute of Certified Public Accountants) definiše kao “primenu računovodstvenih principa, teorija i disciplina na činjenice ili pretpostavke u pitanjima sudskih sporova i obuhvata svaku granu računovodstvenog znanja.” Dakle, forenzikog računovodstvo se može odrediti kao skup svih računovodstvenih, revizorskih i drugih finansijskih veština i znanja u razjašnjavanju odnosa, činjenica i ekonomskih transakcija koje su ili mogu biti predmet sudskog postupka.

Forenzikog računovodstvo sve više dobija na značaju u vreme recesije i to naročito u zemljama u tranziciji kakva je Republika Srbija. U doba krize dolazi do pada moralnih vrednosti, menadžeri žele da i dalje uspešno ostvaruju poslovne ciljeve, lakši ulazak u veće rizike na tržištu hartija od vrednosti u želji za većim povratom. Žrtve pronevera, odnosno kriminalnih, nezakonitih radnji jesu i velika, srednja i mala privredna društva, tj. poslovni subjekti.

Većina teoretičara i praktičara isti su da forenzikog računovodstvo obuhvata dva široka područja: istražno računovodstvo i sudsku podršku.

Istražno ra unovodstvo se primenjuje u slu ajevima kada se sumnja ili naslu uje mogu nost postojanja kriminalnih radnji u finansijskim izveštajima ili kada se žele preventivne provere u poslovanju klijenta.

Sudska podrška, kao usluga forenzi kog ra unovodstva primenjuje se uglavnom u teku em ili budu em sudskom postupku u cilju obra una ekonomskih šteta nastalih usled kršenja ili nepoštovanja ugovorenih obaveza u poslovanju. Dakle, sudska podrška forenzi kog ra unovodstva se definiše kao bilo koji oblik profesionalnih usluga koje se pružaju advokatima i strankama u teku em ili o ekivanom sudskom postupku od strane osoba koje poseduju ekspertsko znanje iz oblasti ra unovodstva, revizije, veštinu u kominiciranju i koji mogu pomo i u rešavanju sudski sporova.

ZADACI FORENZI KOG RA UNOVO E

Forenzi ke ra unovo e ili istražitelji pronevera (eng. Fraud examiners) bi trebalo da budu osposobljeni da posmatraju “iza brojeva”. Ova profesija služi otkrivanju istine u sporovima, pa se forenzi ari esto javljaju u ulozi svedoka, eksperata, veštaka, analiti ara i sli no. Forenzi ko ra unovodstvo sve više dobija na zna aju sa porastom broja prevara, korupcije, podmi ivanja i lažnog prikazivanja stanja imovine i uspeha preduze a.

Glavni zadaci forenzi kog ra unovo e su: analiza, interpretacija, sumiranje i prezentovanje me usobno povezanih poslovno-finansijskih stavki, tako da budu razumljive i na odgovaraju i na in potkrepljene.

VEŠTA ENJE POSLOVNIH KNJIGA

Vešta enje poslovnih knjiga ne spada u obavezne slu ajeve vešta enja, zbog toga što se injenice iz ove oblasti mogu utvr ivati i drugim dokaznim sredstvima. U Zakoniku o krivi nom postupku Republike Srbije koji je važio do stupanja na snagu novog Zakonika o krivi nom postupku oktobra meseca 2013. godine zakonodavac je ovu vrstu vešta enja propisao kao jedan od posebnih slu ajeva vešta enja normiraju i ga na jedan uopšten na in. Naime u lanu 155. starog ZKP-a bilo je predvi eno da je organ pred kojim se vodi krivi ni postupak, dužan da veštacima nazna i kako da sprovedu vešta enje poslovnih knjiga i koje injenice i okolnosti treba da utvrde. Više pažnje bilo je posve eno pitanju knjigovodstva i troškovima njegovog sre ivanja, pa je tako bilo predvi eno da prethodno treba pristupiti sre ivanju knjigovodstva, ako je nesre eno, radi uspešnog vešta enja. Troškovi sre ivanja knjigovodstva u tom slu aju padali bi na teret privrednog društva ili drugog pravnog lica ije se knjigovodstvo sre uje (lan 155. stav 2. ZKP-a). Pored navedenog u stavu 3 lana 155. ZKP-a bilo je propisano da rešenje o sre ivanju knjigovodstva donosi organ koji vodi postupak, na osnovu obrazloženog pisanog izveštaja veštaka kome je naloženo vešta enje poslovnih knjiga. U rešenju se nazna avao i iznos koji je privredno društvo, drugo pravno lice ili preduzetnik bilo dužno da položi sudu kao predujam za troškove sre ivanja njegovog knjigovodstva. Protiv ovog rešenja nije bila dozvoljena žalba (lan 155. stav 3. ZKP-a).

Nakon sreivanja knjigovodstva, organ koji je vodio krivi postupak donosio je, na osnovu izveštaja veštaka, rešenje kojim se utvrđivala visina troškova nastalih usled sreivanja knjigovodstva i određivalo da te troškove snosi privredno društvo, drugo pravno lice ili preduzetnik. Iste je knjigovodstvo bilo predmet sreivanja. Na to rešenje mogla se izjaviti žalba u pogledu osnovanosti odluke o naknadi troškova i visine troškova. O žalbi je rešavalo veće prvostepenog suda iz člana 24 stav 7 ovog zakonika (član 155. stav 4. ZKP-a).

Ukoliko troškovi i nagrada nisu bili predumljeni, oni su bili naplaćivani u korist organa koji ih je unapred isplatio veštacima (član 155. stav 5. ZKP-a).

Pre sprovođenja veštačenja iz stava 1 ovog člana obavljao se popis poslovnih knjiga i druge poslovne dokumentacije povezane sa poslovnim knjigama u prisustvu državnog tužioca ili ovlašćenog policijskog službenika (član 155. stav 6. ZKP-a).

Novi ZKP koji je stupio na snagu oktobra meseca 2013.-e godine ne propisuje decidno ovu vrstu veštačenja kao poseban slučaj veštačenja, što, naravno ne znači da se ono u praksi ne javlja, već se ova vrsta veštačenja određivati i vršiti prema odredbama članova 113. do 123. Takođe, u praksi se verovatno bitno poštovana ista procedura koja je važila u vreme kada je ovo veštačenje bilo decidno propisano ZKP-om kao poseban vid veštačenja.

Prilikom određivanja veštačenja poslovnih knjiga, organ krivnog postupka mora da obrati posebnu pažnju odreivanju pravca i obima veštačenja, zbog toga što su krivi ne stvari iz ove oblasti, po pravilu, dosta složene. U odluci o odreivanju veštačenja, organ krivnog postupka može da ne odredi u kom pravcu će veštak vršiti istraživanje i sam obim istraživanja, što se postiže postavljanjem konkretnih zadataka u formi pitanja na koja je veštak dužan da odgovori u svom nalazu i mišljenju. Isto tako, organ krivnog postupka je dužan da ta ne odredi materijal za istraživanje i da ukaže veštaku gde može naći taj materijal. Kao materijal za istraživanje može se koristiti izveštaj o izvršenoj finansijskoj reviziji, kao i drugi finansijski dokumenti, registri i slično.

Za ovu vrstu veštačenja mogu se angažovati diplomirani ekonomisti koji poseduju određeno iskustvo u radu na finansijskim poslovima, s tim što se mora voditi računa da se za veštake ne imenuju oni finansijski stručnjaci koji su u konkretnom slučaju zainteresovani (na primer, finansijski stručnjak zaposlen u tom preduzeću ili, pak, u nekom konkurentskom preduzeću). Za veštaka se, po pravilu, može odrediti finansijski stručnjak, koji je prethodno sproveo finansijsku reviziju materijalnog i finansijskog knjigovodstva, s tim što treba izbegavati njegovo određivanje, zbog toga što se on nastojati da potvrdi rezultate do kojih je došao tokom revizije. To znači da veštačenje poslovnih knjiga može da prethodi revizija koju vrše finansijski stručnjaci službe za platni promet.

U toku veštačenja organ krivnog postupka mora da rukovodi veštačenjem i da ukazuje veštaku na činjenice koje treba utvrditi, jer su važne za rasvetljenje i rešenje konkretne krivi ne stvari. To znači da se aktivnost organa krivnog postupka ne završava donošenjem naredbe o veštačenju, već on mora da bude aktivan i u toku istraživanja, kada može dostavljati veštaku i dopunski materijal, ako je potrebno, s tim što ne sme da se meša u sam proces istraživanja koji veštak sprovodi po pravilima nauke – lege artis.

Isto tako, organ krivi nog postupka je dužan da obezbedi prisustvo okrivljenog vešta enju ili, pak, da ga upozna sa rezultatima vešta enja pre održavanja glavnog pretresa. Ovo je potrebno jer e okrivljeni, kao zainteresovano lice koje najbolje zna kako je po injeno krivi no delo, odmah ukazati na nedostatke i propuste u toku vešta enja, koji mogu blagovremeno da se otklone odre ivanjem dopunskog ili ponovnog vešta enja.

Najzad, organ krivi nog postupka može imenovati za veštake lica druge specijalnosti, ako se ukaže potreba za utvr ivanjem takvih injenica ije utvr ivanje nije stru an imenovani veštak. Naime, u toku vešta enja se može pojaviti sumnja da su odre eni podaci u finansijskim dokumentima falsifikovani, kojom prilikom e ove okolnosti utvr ivati poseban stru njak - grafolog.

Kod ove vrste vešta enja ima u praksi dosta nedostataka, kako u radu veštaka tako i organa krivi nog postupka. Tako se predmet i zadatak vešta enja odre uju uopšteno, veštak sam pronalazi materijal za vešta enje, veštaci ne obeležavaju pregledani materijal i sli no. Svi ovi nedostaci izazivaju odre ene teško e prilikom utvr ivanja injenica, a dovode i do odugovla enja krivi nog postupka.

VEŠTA ENJE VERODOSTOJNOSTI POSLOVNIH KNJIGA I RA UNOVODSTVENIH I DRUGIH ISPRAVA

Ekonomsko-finansijska vešta enja se prvenstveno zasnivaju na poslovnim knjigama i verodostojnim ra unovodstvenim i drugim ispravama, koje se upotrebljavaju u materijalnom i finansijskom poslovanju privrednih i drugih društava i gra anskih lica ili se na njih odnose.

Pod pojmom verodostojna isprava podrazumeva se dokument (akt) na osnovu kojeg se knjiže (evidentiraju) knjigovodstvene promjene na imovini, kapitalu, obavezama, prihodima, rashodima, rezultatima poslovanja a koje mogu biti u pisanoj i elektronskoj formi.

Zakonom o izvršnom postupku, l. 22. odre eno je da se izvršenje radi ostvarivanja nov anog potraživanja odre uje i na osnovu verodostojne isprave, a pod verodostojnom ispravom, u smislu ovog zakona, naborojane su: faktura, menica i ek sa protestom i povratnim ra unom kad je to potrebno za zasnivanje potraživanja, javna isprava, izvod iz overenih poslovnih knjiga, isprava sa injena u zakonom propisanoj formi, po zakonu overena privatna isprava i isprava koja po propisima ima zna aj javne isprave. Fakturom se smatra i obra un kamata.

Verodostojna isprava nije u svakom slu aju strogo propisan dokument, kao što su npr: menica, ek i sli no, ali se radi o dokumentu koji predstavlja pisani dokaz o nastaloj poslovnoj promeni i drugom poslovnom doga aju, koji dokument mora da sadrži sve podatke potrebne za knjiženje u poslovnim knjigama, tako da se iz te isprave na nedvosmislen na in mogu saznati osnov i vrsta nastale poslovne promene.

Verodostojne isprave se mogu klasifikovati na javne i druge isprave.

Javna isprava je pismeni dokaz o injenicama koji izdaje državni organ u propisanom obliku, u okviru svojih nadležnosti utvr enih zakonom, a karakter javne isprave imaju i poslovne knjige (jednobrazne evidencije), kao što su:

Dnevnik, u kome se hronološki evidentiraju svi poslovni događaji koji su predmet bilansnih i vanbilansnih promena, i Glavna knjiga u kojoj se evidentiraju stanja i promene po ekonomskoj pripadnosti pojedinih pozicija imovine, obaveza, kapitala, rashoda, prihoda i finansijskog rezultata.

Dakle, poslovne knjige su Dnevnik, Glavna knjiga i pomoćne knjige. Dnevnik je poslovna knjiga u koju se hronološki evidentiraju sve poslovne promjene koje su predmet bilansnih i vanbilansnih knjigovodstvenih zapisa i ima kontrolnu funkciju evidentiranih poslovnih promena. Glavna knjiga je sistem evidencija po računima propisanim kontnim planom. Pomoćne knjige se sačinjavaju u cilju raščlanjivanja nekog računa - konta Glavne knjige a radi se o analitičkim evidencijama (kupaca, dobavljača, materijala, proizvodnje, robe, itd.). Pored analitičkih evidencija, pomoćne knjige su: knjiga blagajne, knjiga akcionara, knjiga osnovnih sredstava, knjiga inventara, knjiga ulaznih faktura, knjiga izlaznih faktura, knjiga deviza, knjiga dospelih mjenica, knjiga hartija od vrednosti, trgovačka knjiga itd., zavisno od konkretnih potreba privrednog društva.

Računovodstvene isprave su javne i druge isprave na osnovu kojih se knjiže poslovne promene.

Verodostojne računovodstvene isprave su one isprave koje su sačinjene od strane ovlašćenih lica, koje sadrže neophodne podatke o nastalom poslovnom događaju.

U pravnom prometu i privrednoj praksi najčešće se kao verodostojne računovodstvene isprave pojavljuju: otpremnica, prijemnica, povratnica, reverso izdatom alatu ili robi, faktura, zapisnik o primopredaji, zapisnik o popisu, komisijski izvještaj o utrošku, bankarski izvod o izvršenim plaćanjima, izjave o kompenzaciji, zapisnik o izvršenim sravnjenju obaveza i potraživanja, nalog blagajni da izvrši isplatu ili pripremi uplatu, priznanica, zaključeni ugovor, odluka nadležnog organa, rešenja izdata od ovlašćenih lica, zaključeni sporazum, menica, ček, hartije od vrednosti (akcije, obveznice, blagajnički zapisi, vaučeri i dr.), izvod iz overenih poslovnih knjiga, po zakonu overena privatna isprava i isprava koja po posebnim propisima ima značaj javne isprave.

Da bi neki dokument predstavljao verodostojnu ispravu i osnov za knjiženje, tj. računovodstvenu ispravu, mora da sadrži osnovne podatke o nastalom poslovnom događaju, tj. sadržaj, vreme izvršenja poslovnog događaja, overe od strane poverioca, dužnika, odnosno trećih lica, iskazanu vrednost. Naime, računovodstvena isprava treba da sadrži: naziv pravnog ili drugog lica koje je ispravu izdalo, naziv pravnog ili drugog lica na koje se poslovna promena odnosi, mesto izdavanja, datum izdavanja, sadržaj poslovne promene, potpis ovlašćenog lica, nominalnu vrednost, i sl.

Najčešći problemi koji se u praksi veštarenja javljaju su vezani za istinitost podataka koje računovodstvene isprave-dokumenta sadrže i nepotpunost podataka upisanih u spornoj ispravi.

S obzirom da se nalazi i mišljenje veštaka zasniva na verodostojnim ispravama, to je veštak dužan da verodostojnost isprava proveri, kako u poslovnim knjigama poverioca, tako i u poslovnim knjigama dužnika, zbog čega je, kad je god to moguće, veštarenje potrebno izvršiti u prisustvu stranaka.

Potrebno je naglasiti da je knjigovodstvena kartica verodostojna isprava, samo u slučaju kada je overena od ovlašćenih lica od obe stranke, ili kad je stranke tokom

vešta enja ili postupka ne spore, u svakom drugom slu aju knjigovodstvena kartica je evidencija poslovnih promena koja u spornim slu ajevima nema karakter verodostojne isprave, ve su to pojedina na dokumenta na osnovu kojih je knjigovodstvena kartica sa injena.

Sli no kao i knjigovodstvena kartica i ra un-faktura za isporu enu robu ili izvršene usluga je isprava koja se sa injava na osnovu dokumenta o nastaloj poslovnoj promeni, kao što su otpremnica o isporu enoj robi, izveštaj o izvršenoj usluzi, ugovor zakupu i dr., dakle, radi se o izvedenom dokumentu ija sadržina mora odgovarati stvarno nastaloj poslovnoj promeni.

Ra un-faktura koja nije sa injena na osnovu dokumenta o izvršenom poslovnom doga aju, u slu aju da je dužnik spori, ne zadovoljava uslove verodostojne isprave, zbog ega se verodostojnost faktura mora ispitati upore enjem sa drugim dokumentacijom.

Veštak je u skladu sa pravilima struke dužan da fakturu koja se ne zasniva na otpremnici, izveštaju o izvršenoj usluzi i sl. prover i zbog mogu nosti izdavanja lažnih faktura. O takvim fakturama je dužan da u nalazu iskaže rezervu i potrebu da se verodostojnost takve fakture ispita putem svedoka ili vešta enjem po veštaku neke druge struke. Veštak sli no treba da postupiti i kod ispostavljenih situacija za gra evinske radove u kojima nisu specificirani izvršeni radovi, ve je dat grub opis "za izvršene radove" i jednom zbirnom cifrom vrednost tako definisanih radova. Kod ovako ispostavljenih situacija neophodno je ispitati verodostojnost takve situacije, upore enjem sa podacima iz overene Gra evinske knjige, ugovora i sl.

Dnevnik blagajne je dokument u kome se evidentira po etno stanje gotovine u blagajni, uplate u blagajni, isplate iz blagajne i stanje gotovine na kraju dana.

Dnevnik blagajne potpisuje lice koje ga je sa inilo, a to je blagajnik ili lice koje je zaduženo za vo enje blagajne i trebao bi da bude overen od likvidatora, kao lica koje je zaduženo za kontrolu, odnosno likvidaciju dokumentacije na osnovu koje se vrše uplate i isplate iz blagajne. U dnevniku blagajne treba da bude naveden broj dokumenata na osnovu kojeg su evidentirane promene u blagajni, a uz Dnevnik blagajne treba du budu priloženi svi dokumenti na osnovu kojih su izvršene uplate i isplate.

Kod privrednih društava i preduzetnika dnevnic i blagajne se neretko ne sa injavaju u danu kada su promene u blagajni sprovedene (svakodnevno).

esto se u dnevniku blagajne ne upisuje broj dokumenata na osnovu kojih su evidentirane promene, a neretko su evidentirane i isplate na osnovu dokumentacije koja nije overena od ovlaš enog lica, što je u mnogo slu ajeva posledica neukosti i nemarnosti ali ponekad i namere, zbog ega se verodostojnost takvih dnevnika blagajne od strane veštaka mora ispitati, posebno u slu ajevima osporavanja, bilo od ije strane.

Prilikom ispitivanja verodostojnih isprava mora se imati u vidu suština same isprave, odnosno šta se sa stanovišta ekonomsko-finansijske struke podrazumeva pod pojmom te isprave, zbog ega e se u narednom dijelu dati kratka objašnjenja pojma i sadržine isprava koje su naj eš e zastupljene u pravnom prometu kod obligacionih odnosa.

Ra un-faktura je pisani dokument koji sadrži naziv izdavaoca - poverioca, naziv kupca, datum izdavanja, broj ra una-fakture, sadržaj o vrsti, koli ini, jedina noj ceni

i vrednosti fakturisane robe ili usluge, visinu PDV-a i vrednost robe, odnosno usluge sa zara unatim PDV-om, te datum dospe a, poziv na dokument kojim je roba isporu ena ili usluga izvršena, na in i vreme reklamacije, na in pla anja, rabat, kasa skonto i druge podatke koji su od zna aja za predmetni poslovni doga aj. Ra un-faktura se naj eš e sa injava na memorandumu privrednog društva sa potpisom lica koje je ra un-fakturu ispostavilo i pe atom privrednog društva.

Ra un-otpremnic je pisani dokument iji sadržaj je uglavnom istovetan kao i sadržaj ra una, odnosno fakture, stini što se na ovom dokumentu nalazi rubrika "ROBU PRIMIO". Naime, radi se o dokumentu koji je istovremeno i otpremnica i faktura, jer ovaj dokument kao i otpremnica prati robu i primalac robe na samom dokumentu overava prijem robe.

Otpremnica je pisani dokument o isporuci robe koja sadrži broj i datum dokumenta, specifikaciju robe, jedinicu mere, koli inu isporu ene robe, sa ili bez jedini ne cene, te rubrike "ROBU PREDAO" i "ROBU PRIMIO".

Naj eš e manjkavosti, kako kod ispostavljenih ra una, tako i kod ispostavljenih otpremnica je nedovoljno precizan naziv robe neophodan za njenu nespornu identifikaciju, pogrešno navedena jedinica mere, ne itak potpis lica koje je robu preuzelo bez identifikacionih podataka (mati ni broj, br. l.k. i sl.), neoveravanje prijema robe pe atom privrednog društva primaoca robe.

Izdatnica je pisani dokument o izdavanju materijala ili robe iz magacina za potrebe proizvodnje, gradilišta, pozajmice i si. koja sadrži podatke približno iste kao i otpremnica.

Povratnica je pisani dokument o povra aju robe iji je sadržaj približno isti kao i kod otpremnice i izdatnice.

Me uskladišnica je pisani dokument o prenosu robe iz jednog u drugo skladište, ija sadržina je približno ista kao i kod otpremnice.

Revers je pisani dokument o izdavanju alata ili opreme na upotrebu za odre enu operaciju i na odre eni period, koji sadrži podatke o vrsti alata, inventara ili opreme koji je uz potpis preuzelo na upotrebu.

Izveštaj o izvršenom redovnom ili vanrednom popisu imovine je pisani dokument koji sa injavaju, posebnim aktom ili rešenjem, imenovana lica privrednog društva ili organa, koji su ovlaš eni da na osnovu uvida lica mesta, brojanjem i drugim postupcima u zadatom vremenu i na odre eni dan, utvrde stvarno stanje imovine i uporede ga stanjem u poslovnim knjigama, kako bi utvrdili eventualne manjkove ili viškove. Naj eš i propusti kod vršenja popisa su neprecizan zadatak komisiji za popis, nedovoljno stru an sastav komisije i ponekad rad komisije bez prisustva ra unopolaga a, bez navo enja odgovaraju eg razloga zbog ega ra unopolaga ne prisustvuje popisu, koji može biti zasnovan i na važe im propisima (zdravstveni razlozi, pritvor, nedostupnost).

Izveštaj o lomu, kvaru, pri injenoj šteti i sl. je pisani dokument koji sa injavaju rešenjem imenovana lica u kojem izveštaju se specificiraju lomovi, kvarovi i si. po vrsti, koli ini i vrednosti.

Analiti ka kartica kupca je pisani ili elektronski dokumenat, koji sadrži hronološki evidentirane podatke o promenama vezanim za konkretnog kupca, u kojoj se, na osnovu verodostojnih dokumenata, evidentiraju zaduženja kupca, po brojevima

ra una i njegova razduženja za izvršena plaćanja, bila du su izvršena gotovinski preko ra una ili na drugi način.

Analitička kartica dobavljača je pisani ili elektronski dokument, koji se vodi na isti način kao i kartica kupca, samo se u njoj evidentiraju obaveze za primljenu robu ili primljene usluge i evidentiraju izmirenja obaveza.

Zapisnik o sravnjenju stanja obaveza i potraživanja ako je sačinjen i overen od ovlašćenih lica, poverioca i dužnika, je verodostojna isprava koja se odnosi na određeni period i određene računice.

IOS (izvod otvorenih stavki) je pisani dokument o neizmirenim potraživanjima koji je verodostojna isprava ako je potpisan i overen i od poverioca i od dužnika.

Knjiga ulaznih faktura je pisani ili elektronski dokument u kome se hronološki evidentiraju sve prispele fakture po brojevima, datumima, dobavljačima i vrednostima.

Knjiga izlaznih faktura je pisani ili elektronski dokument u kome se hronološki evidentiraju sve ispostavljene fakture po brojevima, datumima, kupcima i vrednostima.

Knjige ulaznih i izlaznih faktura su od posebnog značaja za pravilno sačinjavanje poreskih PDV prijava.

Izveštaj popisne komisije je pisani dokument koji sačinjavaju komisije imenovane rešenjem ovlašćenog lica ili organa. U izveštaju o izvršenom popisu imovine se pojedinačno evidentiraju na ime stanja materijala, robe, nezavršene proizvodnje, gotovih proizvoda, inventara, alata, opreme, nekretnina, gotovine i dr. imovine, te obaveza i potraživanja. Popis može biti sveobuhvatan godišnji, ili pak od slučaja do slučaja, samo za jednu vrstu imovine ili samo za jedan deo privrednog društva a može biti i kontinuiran popis koji tokom cele godine sprovode, za to formirane i ovlašćene, službe za kontinuirani popis. Godišnji popis imovine privrednog društva je verodostojna isprava koja služi za knjiženje na ime stanja sa kojim stanjem se vrši usklađivanje stanja iz knjigovodstva društva.

Izvod banke o izvršenim plaćanjima je pisani ili elektronski dokument o izvršenom prenosu sredstva sa računom jednog na račun drugog privrednog društva, organa ili građanskog društva u kome su navedeni nazivi vlasnika računa, svrha isplate, broj dokumenta po kome je isplata izvršena, datum isplate i isplaćeni iznos.

Swift poruka je pisani, odnosno elektronski dokument o prenosu sredstva sa računom nalagodavca na račun primaoca koji sadrži oznaku transakcije, datum, iznos, korespondentsku banku, broj dokumenta ili svrhu prenosa. Verodostojnost izvoda banke i swift poruke se proverava uvidom u račun primaoca sredstava, jer je prenos izvršen samo u slučaju kada su sredstva prispeła na račun primaoca a datum kada su sredstva prispeła na račun primaoca je datum izmirenja obaveze.

Cena je bitan element poslovnog odnosa i trebala bi biti nedvosmisleno definisana ugovorom, što kod kupoprodaje roba i usluga jeste najčešći slučaj, ali ponekad u ugovorima nije određena u nominalnom iznosu, jer je, na primer, ugovorena isporuka po tekućim cenama, sa valutnom klauzulom i sl. kada se veštanjem utvrđuje prema tekućim cenama u mestu i vremenu ispunjenja, odnosno prema kursu na dan isporuke i dan plaćanja. Kod ugovora o građenju treba obratiti pažnju na eventualnu ugovorenu kliznu skalu i utvrđivanje konačne cene, prema elementima ugovorene klizne skale.

Avans je suma novca ili kakva zamenjiva stvar (materijal i dr.) koju jedna ugovorna strana daje drugoj ugovornoj strani u vezi ugovora, posebno ako se radi o ugovoru ve e vrednosti i sa dužim rokom ispunjenja, kao što je izvo enje gra evinskih radova.

Akreditiv se otvara od strane banke po nalogu klijenta, po kome se banka obavezuje da e korisniku akreditiva isplatiti odre enu svotu novca ako do odre enog roka budu ispunjeni uslovi navedeni u nalogu za otvaranje akreditiva, a naj eš e se otvaraju obi ni i dokumentovani akreditivi. Obi ni akreditiv je onaj koji je uslovljen nekom posebnom inidbom korisnika akreditiva, dok dokumentovani akreditiv uslovljava korisnika akreditiva da banci dostavi dokumenta prema uslovima utvr enim u akreditivu (prezentiranje fakture, dokaza o kvalitetu robe-atest, dokaza o utovaru robe i dr.). Akreditivi mogu biti opozivi i neopozivi, zavisno od toga kako su ugovoreni.

Menica je isprava izdata u pismenoj formi, kojom jedno lice izdaje nalog drugom licu da u odre eno vreme i na odre enom mestu isplati ozna enu svotu novca licu navednom u menici (sopstvena menica), ili po njegovoj naredbi (vu ena menica). Menice se klasifikuju po više kriterijuma, a u privrednom prometu su naj eš e trasirane menice, kojom trasant daje bezuslovan nalog trasatu da plati odre enu sumu novca remitentu. Menice prema dospe u mogu biti: po vi enju, na odre eno vreme po vi enju, na odre eni dan i na odre eno vreme po izdavanju menice.

ek je pismena isprava - nalog u kojem njen izdavalac (trasant) nalaže odre enom licu (trasatu) da korisniku eka (Remitentu) isplati odre eni svotu novca iz pokri a koje izdavalac eka ima kod trasata. ek zamenjuje gotov novac i posebno je pogodan u me unarodnom prometu.

Kako kod menice tako i kod eka, prilikom vešta enja, veštak posebnu pažnju treba da obratiti na eventualni nedostatak nekog od bitnih zakonom propisanih sastojaka menice, odnosno eka i da o na enom stanju iskaže svoje mišljenje.

Naime, hartije od vrednosti su formalne i li ne i popunjavaju se od strane izdavaoca svojeru no.

Administrativna a i sudska zabrana su pisani dokumenti, kojima se isplatilac obavezuje da od li nih primanja dužnika obustavlja u zabrani nazna enu sumu novca i uplati je na ra un poverioca, sve do kona nog izmirenja duga.

Žiranti su esto žrtve koje esto nemaju direktan kontakt sa dužnikom za iju obavezu su žirirali, a naj eš e nisu upoznati sa ugovorom o kreditu ili zajmu po kojem su žirirali, zbog ega se u praksi javljaju znatni problemi.

Neuskla enost propisa je problem kako veštacima, tako i sudijama, kao što je slu aj sa mikro-kreditnim i mikro-finansijskim organizacijama, koje su se prema Zakonu o nevladinim organizacijama morale transformisati do kraja 2008 godine, dok je taj rok Zakonom o bankama duži, iako su oba zakona donesena iste godine. Neuskla enost je prisutna i kod pojedinih donesenih zakona i podzakonskih akata, što tako e dovodi do odre enih problema kod vešta enja.

Navo enje i svih drugih isprava, koje su osnov za knjigovodstveno evidentiranje poslovnih promena, zahtevalo bi i više prostora i više vremena, što za ovu temu, u ovom trenutku, nije od zna aja, jer su prethodno navedene isprave najviše zastupljene u privredno-pravnom prometu.

Kod injenice da su svi ekonomsko-finansijski odnosi normirani pravnim propisima, to su skoro svi ekonomski pojmovi istovremeno i pravni pojmovi, zbog čega se isto neosnovano prigovara veštaci ima da se bave pravnim pitanjima, jer u nalazima i mišljenjima o privrednim, odnosno obligacionim odnosima stranaka veštaci iskazuju utvrđena stanja na osnovu knjigovodstvenih i drugih isprava sa svojeg, dakle, ekonomsko-finansijskog gledišta, neretko navode i kako je to nekim propisom određeno, što ne znači da "presudu", već ukazuju na određenu poslovnu promenu koja je određenim pravilom struke ali i pripisom regulisana.

Na, i u slučaju da je veštak dao i neku pravnu kvalifikaciju, takav njegov sud je bez značaja iz prostog razloga što sud ne donosi odluke na bazi "suda" nekog veštaka, već na osnovu injenica utvrđenih nalazom, kao jednog od dokaznih sredstava, te i svih drugih izvedenih dokaza.

ZAKLJUČAK

Finansijske prevare i malverzacije nose sa sobom veoma štetne posledice ne samo za investitore, već i za društvo u celini, što su pokazali brojni finansijski skandali u ekonomskoj istoriji u svetu, pa i kod nas, tako da možemo zaključiti da je od izuzetnog značaja raditi na razvijanju forenzikog rada unovodstva, kako u obrazovanju, tako i u praksi. Iako taj proces nije jednostavan, a ni jeftin, koristi koje donosi su neprocenjive, kako za poslovne subjekte, tako i za društvo u celini.

Forenzikom radu unovodstvu u okviru radu unovodstvene profesije trebalo bi pridavati veliki značaj u uslovima ekonomske i privredne globalizacije, jer bi na taj način došlo do smanjenja prevara i drugih vrsta destrukcija koje veoma negativno deluju na privredne tokove, kao i na druge svere življenja. Primarni zadatak forenzikih radu unovodstva, kao i regulatornih nadzornih tela koji treba da stvore adekvatan normativni okvir i obezbede njegovu striktnu primenu, predstavlja sprečavanje, otkrivanje i istraživanje radu unovodstvenih prevara, tako da postoji opravdana potreba za korišćenjem usluga koje pružaju forenzike radu unovodstva.

BIBLIOGRAFIJA

1. Bologna, G. J., Lindquist J. R. (1995) *Fraud Auditing and Forensic Accounting: New Tools and Techniques*.
2. Ivanović A. B., Ivanović A. R. (2013) Pravci razvoja forenzike u državama Evrope. *Pravne teme*, vol. 2, god. 1, Novi Pazar: časopis Departmana za pravne nauke Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru, str. 170-184.
3. Krivični zakonik Republike Srbije ("Sl. Glasnik RS", br. 58/2004, 85/2205, 115/2005, 46/2006, 49/2007, 122/2008, 20/2009, 76/2010).
4. Krivični zakonik Republike Srbije ("Sl. Glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 –ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014).
5. Milojević D. (2006) *Revizija finansijskih izveštaja*. Beograd.
6. Nicević, M., Ivanović, A. R. (2013) *Privredni kriminalitet*. Novi Pazar: Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru.

7. Nišavi D. (2012) *Ekonomska vešta enja, Nalazi i mišljenja sudskih veštaka* – materijal sa seminara o analizi nalaza i mišljenja sudskih veštaka. Podgorica: Udruženje sudskih veštaka Crne Gore, str. 103-138.
8. Zakon o izvršnom postupku Republike Srbije („Sl. Glasnik RS“, br. 125/2004).

RESUME

Financial scams and fraud carry with them very damaging consequences not only for investors but also for society as a whole, as demonstrated by numerous financial scandals in the economic history of the world, and in our country, so we can conclude that it is of great importance to work on the development of forensic accounting in both education and in practice. Although this process is not easy, nor cheap, the benefits it brings are priceless, both for businesses and for society as a whole.

Forensic accounting under the accounting profession should attach great importance in terms of economic and corporate globalization, because it would thus decreased fraud and other kinds of destruction that has a very negative effect on economic trends, as well as in other fields of life. The primary task of a forensic accountant, as well as regulatory oversight bodies, which should create an adequate regulatory framework and ensure its strict implementation, is the prevention, detection and investigation of accounting fraud, so that there is a demonstrable need for using the services provided by forensic accountants.